

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

43.

TISZAKARÁD

Nem esik olyan messzi Cigántól, hogy valami nagy különbségről, más világról írjon a palavesszőm. Öt-hat kilométerről kiabálnak egymásnak a tápláló anya partján. Ha vízre hajolva elsóhajtja magát a cigándi ember, hát az betalál Karádra. Eső előtti időben a szárazföld is elviszi a hangbéli üzenetet. Egy víz, egy kiöntésből állandósult pocsolya fogta, korlátozta és éltette őket évszázadokon át a Bodrogtóközben. Minek hát ebben is markolászni?

Ugyanaz az eső verte, az a jég, az a fagy, az a tatár kergette, az az adószedő bangaszterolta őket. Még a földesuraik sem voltak mások. Amekkora tenyere volt egynek-egynek, tízszáz ilyen község belefért határostól, ungodostól, berkestől, bercelestől. Mint csepp a tengert, úgy jellemzi egy Tisza menti falu az összes többi.

De hát: nono.

A gyerekkorban befogadott ismeretek a leggyökeresebbek az emberi emlékezetben. Ha nagy, világra való éhségünkben elmásztunk a szomszédba, ahol is mint vendéget fogadtak, kakastejjel, varjúvajjal süttött kenyérral kínáltak, mivel más nem is nagyon akadt a háznál, hát bizony annak a kenyérnek az íze nem olyanak mutatta magát a számban, mint az anyám süttötte kenyéré.

Sósabb volt vagy sótlanabb? Ízletlenebb. Az anyám kenyere hatvan zamatból állt össze. Volt annak tejíze, mézíze, pipacsíze és így tovább. Pedig nem készült az egyik másképp, mint a másik. Hús méterrel arrébb lobogott a kemence lángja. Ugyanaz a szárízék, szalmatűz parázslott benne, ugyanannak a földnek a búzáját annak a falunak a malma, benne az a molnár őrlötte lisztte. Egy erjesztő kovással érlelődött, egyféle dagasztási módozatokkal, kelesztésekkel készült a kenyér. Százszor kicserélődtek az efféle tapasztalatok. A kenyérsütés a valamikori falusi asszonyoknál megannyi diplomamunkának számított.

Az mindmegannyi vizsga. Milyen a kenyér? Jól kelt, sült, fölmagasodott, pillésre embe-
resedett, rózsás-feketére színeződött, hogy majd elrepült. De ha beleharaptál a legsötétebb éjszéken, akkor is megérezted, hogy nem az anyád kezéből való. Ha kifutotta a számitást az otthoni, kölcsön kellett kérni. Nagy szégyen! A kölcsönt titkolták is az asszonyi népek. S apám, aki dohányos, italos ember volt, megérezte, hogy nem a hazai kenyér került az asztalra. Az volt az asszonyi népek igazi dicsérete, ha nem vette észre a család, hogy kenyeret eszik. Ha olyan, mint a levegő, megszokott, mindennapi, mint a kiskapun való közlekedés.

De ha már ilyen sokáig lelkeztem, bizonygattam, hogy a két szomszéd község, minden felsorolásos hasonlat ellenére különbözik, akkor hát nosza.

A neve? Önmagában, első pillantásra homályos. Kérdezem az ittlakókat, tüsténkednek. A falu böcsületéről van szó. A szülőföld nagy parancsoló. Megmorogjuk olykor, csúnyákat is mondunk rá, hogy dülne össze. De aztán ahogy kifúj a harag, eresztünk az átokból. Akkor düljön, ha nem vagyunk benne. De a családunk se. De csak egyik ház, de az se egészen, elég

ha az istálló kidül. A végén megbékülünk vele. Maradjon az is. A haragszomház istállójának a vége se düljön.

Szóval talpon áll a Karádiak falunevének az ismertetésére való szándék. De ezek aranyos találgatások inkább. Azt mondja egy öreg, kéthetes penészes szakállt viselő, fényes szemű frontharcos, hogy karát ez, a karátból csöpög a neve, mert mint az aranyat, úgy értékelték valamikor a gazdái. A Perényiek, a Nagytárkányiak, Vékaiak, Dőriek, Aspremontok, Bombelesek, Sennyeiek. Grófok és bárók. Értékelték a 14 000 holdas határt, akár az aranyat. Karátban számolták. Innét a neve. A karát pedig az a súlyegység, amellyel az aranyötvözet finomsági fokát méricskítették. A tiszta arany 24 karátos.

A művelődési ház kicsi termében füstölgünk együtt Karád fölött, valóságosan is, szívjuk a pipát, kojtolunk, mint a Neumannok téglagyára.

Másik öreg, akadémikus eszű segítőm ellentmond az aranyértékkel magyarázó komájának. Mintha egymás között a szó nem forogta volna ki már közöttük százszor is a falu nevét. A kontrázó azt mondja:

— Nem onnét bogárizk az elő, hanem a garádból! Néznek rám, hogy na, a falunévvel üzletelő idegen, mit szól ehhez? Megvezetgéljük egy kicsit a pasast, hadd örüljön. Meg az idő is telik, nem éppen rosszul. Némi borokkal tüzesitem az eszük talpát. Nem részegszünk meg, annyira nem futja nekem se.

De hát mit jelent a maguk esze szerint a garád? — lököm odébb a szólabdát.

— A garád, öregapámék szavajárása szerint olyan kerítést jelentett, ami sövényből meg földből hányódott össze. Tán a tatárok elől kerítkeztek el annak idején a Nagyhomoki dombon. Az volt a garád. Később a birkatartók kerítéseit, a karámot, nini, hogy rokonozik ez is a karáddal, mintha egy anya csöcsit szívták volna! Karám, karád, garád!

— Amikor a szomszéd országokat katonakoromban meglaktam, hát mindenütt grád, grád. Belgrád, Vinograd meg a többi. Nálunk a Csongrad, rokonai ennek, nem?

— Mondanak kigyelmetek valamit, nem csak azért, mert jár a szájuk, de éppen nem a legrosszabb helyen tapogatóznak. Hanem akkor honnét a garádics, vagy ahogy sokfelé mondják, a grádics.

— Nálunk is használják a szót, meg a szerszámot is a vének. Létra az, de nem az a könnyebb fajta, teszem ide-oda létra, ami leginkább lajtorja vagy saroglya. A garád is kani oszlopokhoz van fonva. Azonos távolságokra nagy kani oszlopok, közte a fűzfónás. Ha ezt fölállítom, lehet rajta a magasba emelkedni. Ekkor lépő, garádics vagy grádics.

Itt nem nagyon mondják. Zemplén csücskéből jött ember használja inkább. Hogy grádics.

Ennél tovább aztán, úgy együtt helyünkben nem is jutottunk. Hiába gyűjtöttünk rá újból, hiába öntöttük szét a borok alját, meg kellett a mondottaknál maradnunk. Ezzel a tudással értem aztán a szűkebb pátriám műhelyébe, hogy ott kipörgessem agyamból, magnómról, papírjaimról a méhként összegyűjtött ismeretnektárjaimat. Hanem ahogy, minden kétely kizárva, összeillesztgetem a karádiak szófejtését a tudósokéval, látom, nem egyformán beszélnek a tények. A nyelvtudós nem enged a nép balgaságainak. Hites szavú nyelvbúváraink azt lelkezik, hogy kara szavunk török eredetű, ahogy több helynevünkben, személynévünkben máig megőrződött. Ilyen a Dunántúlon virágzó Karád. Ez a belső szómag lakik a Tiszakarádban, de a Jászkarajenő is innét veszi a karaságot. Minden bújócskája dacára azt jelenti, hogy fekete. A szó végén csüngő „d” kicsinyítő képzői szerepben működik ezúttal a falu neve végén. Tehát feketécskét jelent a magyarra fordítható olvasata. Vagy kisleketét? Attól függ, melyik oldaláról közelítjük a falut. Azt az elképzelésünket, hogy a táj feketesége révén adták rá a nevet, mivel susogott itt évszázadokon át a fekete sás, a tudósok cáfolják. A megposványosodott vizekben rothadó növényzet feketére festi a talajt. Lilára inkább, annyira fekete. Az értők személynévre szavaznak. Valakit Feketének hívtak törökül, akié első ízben lehetett a vidék. Ez is valószínűsíthető. Hanem az már bizonyított tény, hogy ez a táj a honfoglaló magyarok nyolcadik törzsének, a kabaroknak volt a lakóterülete, akik Kijev körül a besenyők

nyomása révén csatlakoztak a hazafelé igyekvő magyarokhoz. Törökül beszéltek sokáig, ahogy a hozzájuk hasonló sorsú kunok a maguk nyelvén.

Rózsa arcú tanár könyvtárosa nemcsak ül szép kis műhelyében, de ismeri faluja történetét. Egy szuszra mondja.

Tiszakarád 506 házában közel 3000 ember lakik. A mostani falu egy része, az ócskafalu, dombra épült. A legnagyobb árvizek sem tudták elvenni a házakat. Apáról fiúra hagyatkozva emlékeznek a tatárjárásig a lakosok. Ez nem véletlen. A nagy csata színhelye, Muhi, tíz községgel lejjebb a Tisza mentén, máig emlékeztet a történelem szörnű fordulatára.

A falut körülvevő óriási mocsár, káka, sás eltakarta a falut, a hozzávezető utak az ismeretlen számára járhatatlanok voltak, havonta változtak, néha csak az ingólápokon tudtak közlekedni, s csónakon.

A nagy vész idején örömmel futottak, menekültek ide a síkföldi lakosok, a karásziak, zsadányiak. A vízszabályozásig nem változott az évszázadok során megszokott arculata a tájnak. A falu dombos emelkedőjénél kezdődött a végeláthatatlan sás- és nádtenger. Benne a bíbic, bölömbika, gólya, daru, vadkacsa, vadliba. A vízből kiemelkedő szárazulatokon a vetésterületek. Jó évben 6—7 mázsa élelet adtak. A disznótartás sajátos formája dívott.

A sekélyesebb mocsarakba, fertőkbe a csürhét nagypénteken kicsapták, s az gondozás nélkül november 30. körül verődött be a faluba. A szabályozás előtti szigeteket ma dülönek őrizgetik még, ám elhomályosulóban vannak a nagyüzemi táblásítás révén. Nagyhomok, Kishomok, Pusztakarád, Gyertyámos, Kökényes, Őrszem, Nyáriás. A faluból mezői munkákra csónakokon közlekedtek ide és vissza az emberek. Távolabbi termőterülete volt még a falunak az Egres, ahol sűrű égererdő zöldellt, és a Gyórhomok.

A halas, vadas hely vetette az élelét. Zsákmányait elhordták Miskolcig, Kassáig. S közben minden piacos helyen árultak. Amit maguk nem tudtak megbarkácsolni, elkészíteni itthon, azt megvásárolgatták. Nem volt valami magasra rakott igényük. Szóttek, fontak. Téli, nyári inget, gatyát nem vettek a boltból. Télen bocskorban jártak, nyáron meztlenül. A férfiak télen az ing fölé bekecset, csípőig érőt húztak.

A nők hamarabb megvásárolták ruháikhoz a bolti kelmét, de a hétköznapióságukat a maguk szövéséből készítették.

Volt víz mindenütt, de ha még erre az eső is nekiindult, hát volt akkora sár, hogy csak a vonatok tudtak közlekedni.

A vontató teknőszerűen nyárfából kivájt alkalmatosság volt, 3 méter hosszú, az elején egy méter, a hátulján 150 centire kiszélesedő készség. Az elejében egy vaskampón a hámfá. Sáros időben eléje fogtak egy lovat, s ha csak hasaljig érő volt a sár, a vontató vígan csúszott, mint télen a szánkó. Utaztak rajta, szállítottak vele a lakosok.

Elterjedt-e más hasonló földrajzi, természeti viszonyok közötti pocsolnyákban élő falvakban, én nem tudom. Karád nevezetes volt erről a találmányáról. Akár a fatornyáról. Művészi faragású, erkélyes, kikönyöklős, szépséges torony volt. Leégett. Mellette működött egy fűszeres bolt, amely petróleumot árult. Az valahogy meggyulladt, a lángok rászaladtak a puskapor-szárazságú toronyra. Elhamvadt. Akkora tüze volt, a benne levő harangok elolvadtak. Egy csengőt öntöttek a maradékából. A toronnyal égett a tanítóház, az iskola, s még több ház a környéken. A kárt könnyen kiheverte a község, hiszen a szabályozás után már kitereltesedtek a termőterületek. Megtörtént a tagosítás.

Egy-egy gazdának a régi világban tíz hold földje negyven felé széjjel a határban. Ahogy a vizektől egy-egy kicsit vissza tudtak rabolni. Foltokban voltak a földcsékek. De azoknak nagy volt a böcsülete. Nem babonaságból, hanem szeretetből, tán a pogányság korából öröklöve, itt még a paraszt, ha kiment a tagocskába, megpuszilta a földet. Nem szerette más előtt tenpi, de nem is nagyon titkolta. Meg kilesték egymást. Hogy mit csinál a másik. Meg mért csinálja. S ha jónak tartották, hát követték. Pusztították a drága anyaföldet. Mondták földanyának is, ahogy a Tiszát. A Bodrogot nem anyázták. Tán inkább kamasz lánynak tartották. Nem éltek belőle, nem merítették a vízből se enni- se innivalót.

A tagosítás nagyot változtatott a falu életén, ami a vízszabályozás következtében állt elő. Hirtelen nagy lett a vagyoni különbség. A vagyonosabbak tovább gyarapították földterületeiket. A szegények szegények maradtak. Mondták: a kutya is a dombra szeret ibrikálni. A pénz a pénz mellett szeret, a föld a föld mellett.

A gátakkal mentett termőterületek zöldár idején többször veszélybe kerültek, és a szaporulat következtében az egykori dombról lejjebb is merészen építkező falu. Az első szabályozás során épített gátakat több ízben koronázták állami pénzen. A nagy kubikmunkákban sokat dolgoztak itt mindszenti, szentesi kubikosok, akik gyakorlattal bírtak a nehéz gátépítő munkákban. Egyik-másik legényember addig kubikolta a koronát a gátra, hogy ide nősült, ivadékaik karádiaknak tartják magukat. Fél szemmel nem tagadják le az alulról jött apai ős szülőföldjét sem. Rokonszeretők a karádiak.

Szóval az első, alacsonyabb gátak idején sokszor nekigyürkőzött a Tisza, hogy belátogasson egykori birodalmába. Hanem volt már mit féltetniük a karádiaknak. Víz mellett élők tudták a Tisza természetét. Hogy kívülről hiába tömöködik a pocsolás töltést. Belülről kell nyomni, ahogy az áradás. Se búvár-fölszerelés, se semmi, csak a pusztá lét, a megmaradásért.

Derekukra fűzött kötéllel ugráltak, ereszkedtek a vízbe, s 2—3 percig működtek a kezükbe adott eszközökkel, egymást változtatva. Amíg sikerült elfogni a vizet. Nagy értékeket megmentettek. A megmentők nevét köbe nem vették, ám ma is sorolják elejétől végig őket. Kántor Mihály, Müller Károly, Tóth Ferenc.

Ma már a szemével sem látja a Tisza ezt a földet. Ám magas vízálláskor az alacsonyabb fekvésű területekre a hajszálcsöveség révén beküldi hírnökeit. Kárt tesz.

A víz előtt pusztíták a földet, de nem ajnározták úgy, mint most. A Tisza, a Bodrog trágyáztak. Az elpusztult vízínövények tufává préselődtek. A rajta levő pihent termőhordalék jó hajtató talajjá lett. A falu határában a tufa olyan 50—60 évvel ezelőtt meggyulladt, sokáig égett. A nyomában termővé égett dűlőt Égésnek nevezik. A határ egy része agyagos, a másik homokos. Ahogy a Tisza szeszélye lerakta hordalékát. Ettől a sok homokos nevű dűlő.

Kis-, Nagyhomok, Szarnaszegi homok, Bábahomok, ma mind kitűnő termőterületek. A falu is nagyot terebélyesedett. A vén falu a Szögveg, a Búzasor, a Masinaköz összenőtt a lelkeszi földekre, a Paptagra épült új faluval. Így a határrészek is tovább előjöttek a vizek alól.

A Kolokányos, Harka, Basta, Imasa, Erdőszél, Juhászere, Sasfészek és mások. Ennek a szegényesen beosztó, de azt halálíg önrzetiesen viselő életparancsnak a szava, kényszere szerint cselekedtek.

A kendermunkát, a vetéstől a fonáson át a szövésig, elvégezték. Annak az eredményeiben jártak. A bő ingen gomb nem volt. Kötöző zsinórok fogták össze. Télen a derékig érő szürke gubát vették magukra, a módosabbak a kisködmönt, majd az apró fűrtű gubát. A szegények egész életükben csak akkor húztak csizmát, amikor az esküvőjükre mentek. Azt is úgy kérték kölcsön. A faluban 5—6 pár esküvői csizma járta.

Dolgot mindig találtak, nem is utálták. Böcsülete van a dolgos embernek. A munkák végzése között alkalmat találnak a közösködésre. Régen a kenderkidolgozás esti foglalatosságai között nézték ki egymást a fiatalok. A fonókban különösen. De a dörzsölőkben, kukorica-fosztásnál, víz vizsgálódások, ügyességi, mesélési szokások jártak. A kenderdörzsölés idején sok pajzánsgot megengedtek maguknak, amikre ma is kaján mosolygással gondolnak. Egész évi munkájuk közben vasárnap délutánonként ültek úgy le beszélgetni ölbe tett kézzel, hogy na.

Nyáron nem szerettek a házban üldögni, hidegnek érezték. Sárból rakták, ahogy a fecske. Építéskor, sógor, koma jóbarát összejött, néhány korty maguk főzte szilvórium után nekiálltak sárgaföldet bányába hordani. Törekezik, szalmázzák, 8—10 ló körbejáratásával vágatják. Amikor olyan keményre áll össze a sár, hogy a vesszőfonásra ráragad, akkor villával elkezdik rárakni, ráverni a sarat, hogy az áttüremkedik a fal másik oldalára, ahol az odakerülő sárral összeragad. Olyan ügyesen tudják csinálni a mesterek ezt a munkát, hogy kezük nyomán egyenes a fal, mintha téglából rakták volna. Kiszáradás után olyan kemény, a puskagolyó nem menne át rajta. Télen meleg, nyáron hűvös. Amikor elkészültek vele, megünnepelték.

Táncsal táposták keményre a ház földjét. Öröms ünnepek számított a lakodalom. De volt akkora dínomdánom az újszülött érkezésekor is, mint a lakodalomkor. Csak éppen nem vőfélyeskedtek. Hanem összeszaladt a fél falu. Összeszedték a rossz edényeket, az ünneplős ház oldalához verték, hogy a baj körülötte úgy pusztuljon el, ahogy a feneketlen cserépfazék, köcsög, kanta.

Ha a mai Karádra betéved egy világment idegen, se házaik, se szokásaik tekintetében más európai ország falujától elütő kirívóságot nem tapasztal, egyebet, mint hogy nem mérnök rajzolta föl a település utcavonalát, hanem a vízszegdelte földrajzi lehetőség. Az új házak, ahogy az ízlés, a pénz, a mi korunk lehetősége kínálja, olyanok. Öltözetük is mint a pestieké. Konfekciós.

Szívesen hallgatják téli előadásokon a falu fatengelyes múltjáról szóló előadásokat, de nem szóltak, hogy az lehetett a jó. A mait sem mondják elíziuminak. Ha valaki vinni akarja valamire, hát nagyon kell törje magát. Hogy tető legyen a feje fölött, meg böcsület. A vidámságukat megtartották a nehéz körülmények között is. Névadásaik őrzik még kedvüket a múltból. Spekulánt Antal, Körülszörös Ferkó, Szapora Jankó nem terem már közöttük, de kedvük talpon áll. Vőfélyes rigmusokat, köszöntőket kapásból csapkodnak elő. És szavuk szövevébe egyéni mintákat csöppentenek, alkalmi mintákat raknak. Kétszer sem ismétlik a képeket. A kisvasút némelyiknek kölökvasút. A nagyevő úgy hányja magába a fánkot, mint beteg az aszpirint. Átkaik aranyos ártatlanságát talán jellemzi, ha egyik ember a másiknak azt kívánja, hogy lakjon a lovában. Vagy hogy szorítsa meg a Szellő kutya.

Máskor meg: működni kezdett a kutya, amikor a farkára léptek. Azaz, hogy belehara-pott a lépő lába szárába. De hát az kutyaműködés. Az ugatás csak kutyaugatás. Fialtaik java elkerül tanulni, s csak köszönni jár haza. Legtöbbje szívesen időz szülőfalujában, talán ha rokonalanná lett, akkor is. Ez a mai földcsókolás?